

УКРАЇНСЬКА ОСВІТА НА ПОРОЗІ ТРЕТЬОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ: ЗАГАЛЬНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті подано загальну характеристику освітньої системи України: описано її базові структурні елементи, визначено основні освітньо-кваліфікаційні рівні, які можуть бути здобуті в її межах, та окреслено типові освітні траєкторії, пов'язані з їх набуттям. Значна увага приділена також кількісним характеристикам освітньої системи України (визначенню кількості осіб, що навчаються у різних типах освітніх закладів, рівня освіти українців у цілому та по окремих регіонах, оцінки українцями стану справ в освітній галузі, показників гендерної рівності в освітній галузі, кількості неписьменних тощо), які порівнюються з аналогічними показниками для інших країн. На підставі отриманих даних у статті робляться висновки щодо актуального стану справ в освітній галузі та визначаються перспективи її подальшого розвитку.

З моменту здобуття Україною незалежності лейтмотивом промов політичних діячів та державних посадовців виступає твердження про необхідність стрімкого розвитку нашої країни, набуття нею гідного місця серед інших впливових гравців на міжнародній політичній арені. Важливе місце у цих перетвореннях відводиться і системі освіти, яка «є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені» [1].

Повністю поділяючи ці блага поривання вітчизняної політичної еліти, хотілось би звернути увагу на те, що для окреслення оптимальної траєкторії розвитку системи освіти, очевидно, замало лише проголошення загальних гасел про потребу в поліпшенні фінансування освітньої галузі та необхідність подальшого збільшення кількості студентів ВНЗ. Виважена та обґрунтована політика в цій галузі вимагає детального та систематичного опису динаміки розвитку освітньої системи та чіткого окреслення тих проблем, які їй притаманні на сучасному етапі розвитку, а звідси - визначення тих суперечностей, що можливі на шляху інтеграції України до світового освітнього простору.

На жаль, в Україні відчувається брак даних, які дозволяли б з упевненістю визначити специфіку тих процесів, які відбуваються в освітній галузі, що значно зменшує ефективність будь-яких спроб її реформування. На думку міжнародних експертів, для нашої країни, як і для низки інших країн регіону Європи та Центральної Азії, досить гострою є потреба у підвищенні якості моніторингу освітніх процесів [2, 125-126]. Значний внесок у розвиток соціологічного

дослідження освітніх процесів в Україні зроблено О. Іващенко (дослідження зв'язку між зайнятістю та професійною освітою) [3; 4] та С. Оксамитною (вивчення освітньої нерівності) [5-9]. Але поки що залишається поза дослідницькою увагою питання комплексного аналізу кількісних та якісних показників системи освіти і проведення компаративних досліджень у цьому напрямку.

Відповідно, дана стаття спрямована на загальний опис сутнісних рис освітньої системи сучасної України та визначення перспектив її подальшого розвитку з огляду на динаміку змін у її середовищі за роки незалежності.

Українська система освіти: основні характеристики

Описуючи вітчизняну систему освіти, окреслимо спочатку її будову, структурні елементи якої визначені на законодавчому рівні [10].

Перш за все звернемося до дошкільної освіти. У даному випадку, звичайно, не йдеться про здобуття певного рівня освітньої кваліфікації, проте слід відзначити, що саме в дошкільних освітніх закладах здійснюється підготовка для успішного входження дітей у систему середньої освіти. А відтак опосередковано визначаються і можливості їх подальшої освітньої мобільності.

Наступним структурним елементом є система середньої освіти, яка в нашій країні складається з таких рівнів, як:

- початкова загальна освіта, що отримується в загальноосвітніх навчальних закладах першого ступеня і триває чотири роки (перший трек у системі непрофесійної освіти);
- базова загальна середня освіта, яку здобувають у загальноосвітніх навчальних закладах

другого ступеня протягом п'яти років (другий трек у системі непрофесійної освіти);

- повна загальна середня освіта, яка надається в загальноосвітніх закладах третього ступеня і триває три роки (третій трек у системі непрофесійної освіти).

Зауважимо, що наразі в Україні є обов'язковим здобуття саме повної загальної середньої освіти. Однак це не означає, що так само, як збігається у всіх учнів освітня стратегія на рівні здобуття непрофесійної освіти (отримання повної загальної середньої освіти), буде тотожною і їхня освітня траєкторія: фактично, однаковими траєкторії будуть лише на рівні проходження перших двох треків, тоді як щодо здобуття повної загальної середньої освіти можуть існувати різні можливості, зумовлені частковим перетином між непрофесійною та професійною освітньою підготовкою. Цей перетин може, у свою чергу, зумовлювати паралельний рух по треках, пов'язаних зі здобуттям професійної та непрофесійної освіти. Спробуємо розглянути детальніше ці ситуації.

Так, перший варіант - це отримання повної загальної середньої освіти в межах відповідного навчального закладу (одного, якщо він належить до третього ступеня, чи декількох навчальних закладів у разі, коли отримання освіти спочатку здійснювалося в закладі першого чи другого ступеня). Результат такого навчання - отримання атестата про повну загальну середню освіту.

Другий варіант - отримання повної загальної середньої освіти, яке доповнюється початковою професійною підготовкою за умов співробітництва навчального закладу із закладами позашкільної освіти. У цьому випадку учні додатково до повної середньої освіти отримують певну спеціальність (наприклад, у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах - нульовий трек у системі професійної освіти). Результатом навчання стає не лише отримання атестата про повну загальну середню освіту, а й посвідчення про набуття певного рівня професійної підготовки. Варто відзначити, що така освітня траєкторія є радше спадком, залишеним радянською системою освіти, де створювалися можливості до якнайшкорошого залучення учнів до виробничої діяльності.

Третій варіант - здобуття базової загальної середньої освіти у загальноосвітніх навчальних закладах, а далі перехід до системи професійної освіти чи то в межах треку професійно-технічної освіти, чи то в межах треків, пов'язаних з отриманням вищої освіти (в освітніх закладах першого - другого рівнів акредитації). У цьому випадку повна загальна середня освіта здобувається в межах зазначених вище освітніх закладів у терміни, передбачені законодавством.

Звісно, за такого підходу ми окреслюємо лише ситуації успішного здобуття освітньої кваліфікації, передбаченої певним треком, залишаючи поза увагою тих осіб, які з тих чи інших причин перервали здобуття освітньої кваліфікації (наприклад, безпритульні діти, діти з неблагополучних сімей та ін.).

Зауважимо, що система середньої освіти в Україні є такою, що залишає досить широкий вибір для визначення подальшої професійної спеціалізації учнів: підготовка базується на певних загальнообов'язкових навчальних дисциплінах, тому на розподіл за напрямками підготовки майбутніх фахівців у межах системи професійної освіти вона не чинить жорсткого впливу. Себто навчання у спеціалізованій школі полегшує процес професійної підготовки з певного напрямку, але водночас така підготовка не є вибором, який унеможлиблює вибір інших спеціальностей, не пов'язаних з обраною раніше спеціалізацією, завдяки універсальності шкільних програм.

Після отримання середньої освіти (принаймні базової загальної середньої освіти) відбувається перехід до системи професійної підготовки. Можемо виділити в її межах такі структурні елементи:

- професійно-технічна освіта, що покликана забезпечити професійну підготовку, як правило, в межах освітньо-кваліфікаційного рівня «кваліфікований робітник» чи в окремих випадках - «молодший спеціаліст» (перший трек у системі професійної освіти);
- вища освіта, що має своїм завданням здійснення фундаментальної наукової, професійної та практичної підготовки в межах отримання освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» (неповна вища освіта, другий трек у системі професійної освіти), «бакалавр» (базова вища освіта, третій трек у системі професійної освіти), «спеціаліст» чи «магістр» (повна вища освіта, четвертий трек у системі професійної освіти);
- аспірантура та докторантура, з навчанням у яких пов'язана наукова діяльність та в межах яких здійснюється підготовка, необхідна для отримання наукового ступеня кандидата чи доктора наук;
- післядипломна освіта, покликана забезпечити підвищення рівня професійної кваліфікації, розширення кола знань, умінь та навичок або перепідготовку фахівців із певної спеціальності.

Перехід від непрофесійної до професійної освіти може відбуватися через різні комбінації треків у межах обох систем підготовки. Визначаючи основні типи освітніх траєкторій населення

з урахуванням переходу до сфери професійної підготовки, варто виокремити такі.

Найкоротший цикл підготовки - це отримання певних пов'язаних із майбутньою професією знань та навичок в освітньому центрі чи іншому навчальному закладі або навіть на робочому місці та перехід до виробничої діяльності. Зрозуміло, такий професійній підготовці має передувати отримання повної загальної середньої освіти.

Більш довгим є цикл отримання освіти у професійно-технічних навчальних закладах, до якого є можливим залучення як із рівня повної загальної середньої освіти, так і з рівня базової загальної середньої освіти.

Наступний за тривалістю цикл підготовки - отримання вищої освіти з кваліфікацією молодшого спеціаліста (неповна вища освіта) або, в окремих передбачених законом випадках, бакалавра. Залучення до даного циклу є можливим за наявності і рівня повної загальної середньої освіти, і базової загальної середньої освіти.

Далі йде набуття базової вищої освіти - отримання бакалаврського ступеня, яке відбувається у ВНЗ III-IV рівнів акредитації, відтак проходження цього треку має передувати або проходження треку неповної вищої освіти, або треку професійно-технічної, або повної загальної середньої освіти.

І, нарешті, останній рівень, який не обов'язково передбачає різницю у терміні підготовки - отримання ступеня спеціаліста чи магістра, залучення до якого відбувається після проходження треку, пов'язаного з отриманням базової вищої освіти.

Отримання найвищого освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліста/магістра може здійснюватися як шляхом обрання освітньої траєкторії «повна загальна середня освіта — ВНЗ», так і через послідовне набуття попередніх освітніх рівнів, наприклад вступ до ВНЗ після здобуття освіти на курсах, в училищі чи в коледжі. При цьому фах, набутий на попередніх циклах освітньої підготовки, не регламентує подальшого вибору фаху у ВНЗ. Більше того, у разі виникнення необхідності підвищення кваліфікації фахівця чи його перепрофілювання є можливість отримання професійної підготовки з потрібного фаху у закладах післядипломної освіти.

Аспірантура та докторантура як структурні елементи освітньої системи не належать до освітніх рівнів, з ними не пов'язане отримання певної освітньої кваліфікації. Вони слугують тому, щоб надати можливість отримання наукового ступеня. Залучення до першого відбувається після отримання повної вищої освіти, до докторантури — за умов набуття наукового ступеня кандидата наук.

Таким чином, можемо представити основні освітні траєкторії у вигляді такої схеми (переходи між треками позначено стрілками):

Основні траєкторії в межах системи освіти

Непрофесійна освіта

- Трек Н.1. Початкова загальна освіта (4 роки)
- Трек Н.2. Базова загальна середня освіта (5 років)
- Трек Н.3. Повна загальна середня освіта (3 роки)

Трек П.0. Професійна підготовка в НВК

Професійна освіта

- Трек П.1. Професійно-технічна освіта
- Трек П.2. Неповна вища освіта
- Трек П.3. Базова вища освіта
- Трек П.4. Повна вища освіта

Аспірантура та докторантура

Післядипломна освіта

Окремо від згаданих елементів системи освіти слід було б згадати ще два її структурні компоненти, які не є жорстко пов'язаними зі здобуттям непрофесійної чи професійної освіти та мають на меті радше гармонійний розвиток особистості:

- позашкільна освіта, яка здійснюється поза межами навчальних закладів та спрямована на здійснення розвитку здібностей дитини;
- самоосвіта, яка може здійснюватися протягом усього життя людини та спрямовується на її адаптацію до викликів навколишнього середовища, як професійного, так і соціокультурного.

Обидва зазначені елементи з успіхом можуть виконувати функцію «амортизатора» у тих випадках, коли людина набуває тих чи інших нових статусів, та в ситуації динамічних змін вимог до представників певних статусів.

Таким чином, мобільність в освітній сфері в Україні можемо схарактеризувати, послуговуючись термінологією Р. Тьорнера [11], як конкурсну, тобто таку, де доступ до певних освітньо-кваліфікаційних рівнів є достатньо вільним, позбавленим жорсткої регламентації відбором на попередніх етапах навчання (для реалізації однакової освітньої стратегії є можливими декілька відмінних освітніх траєкторій) та таким, що дозволяє досить легку зміну напрямку фахової підготовки. Такий тип освітньої мобільності зумовлюється тим, що середня освіта є слабко стратифікованою - у школах, як правило, не передбачається трекінг за навчальними програмами чи рівнем умінь.

Крім того, фахова підготовка в межах професійної освіти не є жорстко спеціалізованою, оскільки в цьому випадку мали б ситуацію, за якої на виході з освітніх закладів студенти мали б шукати собі місце роботи виключно за спеціальністю. Однак це не так: звертаючись до даних моніторингу ІС НАНУ [12, 522], можемо констатувати, що 30,3 % опитаних зазначили, що працюють не за фахом, та ще 12,3 % опитаних було важко визначити, чи працюють вони за фахом. При цьому цікаво відзначити, що досить високий відсоток серед працюючих не за фахом — це ті, хто має повну вищу освіту (28,4 % осіб із зазначеної категорії) [13, 183]. Очевидно, такий характер підготовки відповідає і вимогам, які висуваються до спеціалістів у процесі трудової діяльності: так, 16,9 % опитаних під час проведення Омнібусу-2007 ІС НАНУ [14, 521] відзначили, що для виконання їхньої роботи або немає потреби у професійній кваліфікації, або потрібна лише незначна кваліфікація, на противагу 11,8 % опитаних, які вважають, що для виконання їхньої роботи потрібна кваліфікація магістра. Відтак, освіта реагує на слабку артикульованість вимог до її змісту з боку ринку праці, особливо таких галузей, як гуртова та роздрібна торгівля та промисловість, де працюють не за фахом, відповідно, 20 % та 18,9 % опитаних.

За описаним вище типом освітньої мобільності можна було б очікувати і слабкої централізації управління освітою. Однак можемо спостерігати тут зворотний зв'язок: імовірно, тут дається взнаки інерційність соціальних інституцій, а звідси й наслідування вітчизняною освітою тої моделі управління, яка існувала за радянських часів. Так, згідно із Законом про освіту, управління освітою здійснюється переважно в рамках низки державних органів влади, таких як Міністерство освіти та науки України; міністерства і відомства України, яким підпорядковані навчальні заклади; Вища атестаційна комісія України; Міністерство освіти Автономної Республіки Крим; місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування і підпорядковані їм органи управління освітою. Однак ключову роль в управлінні освітою відіграє Міністерство освіти та науки, яке у своїй діяльності охоплює широке коло питань, починаючи від розробки державної політики у сфері освіти, визначення нормативів матеріально-технічного та фінансового забезпечення навчальних закладів, державних стандартів з окремих дисциплін, правил прийому до навчальних закладів, формування державного замовлення на кількість спеціалістів з вищою освітою та ін.

Місцевим органам управління освітою залишається, фактично, лише втілення в життя тих

директив, які надсилає їм керівне міністерство, що особливо яскраво проявляється на рівні вищої освіти. Отже, про автономну політику в галузі освіти в певних регіонах (не кажучи вже про окремі навчальні заклади) мова не йде. Таким чином, для України притаманна централізована система управління освітою, подібна до французької, де контроль змісту навчальних планів та видання дипломів також здійснюється на державному рівні [15, 108]. Попри такі її чесноти, як забезпечення єдиного національного освітнього простору, а отже, й підвищення культурної єдності населення країни, централізованій системі управління освітою притаманні й певні недоліки, зокрема її консервативність, слабкий зв'язок з діяльністю освітніх закладів у певних регіонах, низька підтримка інновацій в освітній сфері, потреба в яких гостро відчувається на сучасному етапі розвитку України.

Завершуючи визначення основних характеристик освітньої системи України, слід відзначити також і високий рівень стандартизації освітніх програм. Визначення їх змісту здійснюється «згори», а отже, забезпечується певна уніфікованість (але не повна тотожність) змісту освітніх програм у межах окремих напрямів підготовки. Це дозволяє видавати єдині документи державного зразка по отриманні певного освітньо-кваліфікаційного рівня у межах того чи іншого навчального закладу й контролювати якість освіти, що надається різними навчальними закладами, та її відповідність національним стандартам. Виконання цих функцій здійснюється за рахунок того, що на МОН покладається контроль за дотриманням навчальними закладами затверджених Кабінетом Міністрів стандартів підготовки фахівців певного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Таким чином, освітня система України побудована на конкурсній моделі мобільності, а відтак характеризується слабкою стратифікацією та помірною спеціалізованістю освітніх програм, які, у свою чергу, базуються на стандартизації освітніх програм та контролюються за рахунок використання централізованої моделі управління освітніми процесами.

Кількісні характеристики вітчизняної системи освіти

Оскільки є неможливим створення повного уявлення про специфіку освітньої системи лише на основі її загального опису, перейдемо до її кількісної характеристики.

Перш за все звернемося до загального визначення кількості тих, хто отримує освіту в різних типах навчальних закладів. Так, за даними Державного комітету статистики України за 2008 р.

[16], кількість дітей, які перебувають у дошкільних закладах, за період з 1990 до 2006 р. скоротилася трохи більше ніж удвічі: з 2428 тисяч до 1081 тисяч, при цьому мінімальною ця кількість була у 2001 р. – 968 тисяч осіб. У період з 1990/91 до 2007/08 р. відбулося й істотне зменшення кількості учнів – з 7132 тисяч до 4857 тисяч осіб (таблиця 1).

Таблиця 1. Кількість осіб у різних типах навчальних закладів

Рік	Дошкільні заклади, тисяч осіб ¹	ПТНЗ, тисяч осіб	ВНЗ I–II рівня акредитації, тисяч осіб	ВНЗ III–IV рівня акредитації, тисяч осіб
1990/1991	2428	643,4	757,0	881,3
2007/2008	1081	454,4	441,3	2372,5

У секторі освіти, пов'язаному з професійною підготовкою майбутніх фахівців, закріплюється тенденція до перерозподілу кількості студентів між навчальними закладами з різним рівнем освітньо-кваліфікаційної підготовки: так, на тлі зменшення кількості студентів ПТНЗ та ВНЗ I–II рівнів акредитації відбувається постійне зростання кількості студентів ВНЗ III–IV рівнів акредитації.

Такі зміни демонструють досить вагоме значення, яке українці надають здобуттю вищої освіти. Про це свідчать і дані опитування, проведеного ІС НАНУ у 2002 р., під час якого на запитання: «Який рівень освіти Ви вважали б достатнім для ваших дітей (онуків)?» – 65,9 % респондентів відповіли, що вважають за достатній рівень освіти своїх дітей (онуків) саме здобуття вищої освіти, навіть попри те, що 61,8 % опитаних вважали її недоступною для себе та членів своїх сімей [17, 639].

Тенденція зростання кількості студентів ВНЗ III–IV рівнів акредитації певною мірою свідчить про підвищення доступності вищої освіти, що відбивається і на зростанні кількості осіб, які вважають, що їм вистачає можливості дати дітям повноцінну освіту, з 6,2 % у 2002 р. до 11,6 % у 2006 р. [18, 503]. Хоча, як зазначає С. Оксамитна [19, 127], потрібно зафіксувати і зворотний бік цієї тенденції: вона не стосується рівною мірою вихідців із різних соціальних верств: для вихідців із сімей напів- та некваліфікованих робітників фізичної праці в сільському господарстві можливість отримати вищу освіту істотно зменшилася. Так, для вікової когорти 1930–1949 років

народження частка осіб з вищою освітою становила 9,7 %, а для вікової когорти 1950–1972 років народження – 8,6 %².

Говорячи про загальний рівень освіти населення України, зазначимо, що, за даними перепису 2001 р. [20, 206], на 1000 осіб у віці від 10 років припадає 964 особи, які мають вищу чи загальну середню освіту, серед яких вищу освіту мають 313 осіб із 1000, а загальну середню – 651 особа. Якщо ми порівняємо ці дані з даними переписів населення 1979 та 1989 рр., то побачимо, що зросла кількість осіб, які мають бодай якунебудь освіту (для порівняння – 883 на 1000 осіб у 1979 р. та 934 на 1000 осіб у 1989 р.). Водночас відбувся перерозподіл кількості осіб, які мають вищу та загальну середню освіту: кількість осіб із вищою освітою з 1979 по 2001 рік зросла майже вдвічі (з 184 осіб на 1000 до 313), тоді як кількість осіб із загальною середньою освітою, навпаки, зменшилась (з 699 осіб на 1000 до 651).

Таблиця 2. Рівень освіти населення України³

	Вища та загальна середня освіта			Вища освіта			Загальна середня освіта		
	1979	1989	2001	1979	1989	2001	1979	1989	2001
Все населення	883	934	964	184	274	313	699	660	651
Міські поселення	925	958	977	252	345	379	673	613	598
Сільська місцевість	816	885	941	79	133	177	737	752	764

Традиційно в містах зосереджена більша кількість осіб, які мають певний рівень освіти: на 2001 р. вона становить 977 осіб на 1000 порівняно з 941 особою на 1000 в сільській місцевості. Слід звернути увагу на те, що кількість осіб з вищою освітою істотно зросла і в місті, і в селі, але якщо в сільській місцевості зросла також і кількість осіб із середньою освітою, то у місті, навпаки, відбулося зменшення кількості осіб із загальною середньою освітою [21, 207–208] (див. таблицю 2).

Очевидно, сам факт збільшення можливостей отримати вищу освіту (в результаті збільшення кількості ВНЗ) є причиною того, що під час вивчення громадської думки, проведеного ІС НАНУ в 2007 р. [22, 479], у відповідь на запитання: «Якщо порівняти Ваше життя і життя Ваших батьків, коли їм було стільки ж років, скільки Вам зараз, то що з переліченого стало кращим, а що гіршим?» – 42,3 % опитаних від-

¹ Для дошкільних закладів дані наведено за 1990 та 2006 рр.

² Висновки авторки ґрунтуються на даних репрезентативного соціологічного дослідження «Зайнятість населення України», проведеного КМІС у 2003–2004 рр.

³ За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. Дані наводяться на 1000 осіб у віці 10 років і старших.

значили, що в галузі освіти відбулися поліпшення (на противагу 27,2 % респондентів, які відзначають погіршення у цій сфері).

Розглядаючи регіональні аспекти рівня освіти населення України, слід відзначити, що на 2001 р. загальний рівень освіти є найвищим у Дніпропетровській (977 осіб на 1000), Запорізькій (975 осіб на 1000), Закарпатській, Донецькій та Львівській (по 974 особи на 1000), Миколаївській та Одеській (по 972 особи на 1000) областях та у м. Києві (973 особи на 1000) та міськраді Севастополя (972 особи на 1000). Однак потрапляння Закарпатської області до лідерів за рівнем освіченості населення зумовлене найбільшою в Україні кількістю осіб із загальною середньою освітою (761 особа на 1000), тоді як м. Київ (477 осіб на 1000), міськрада Севастополя (442 особи на 1000) та Дніпропетровська область (376 осіб на 1000) лідирують саме за кількістю осіб з вищою освітою [23, 206].

Велика кількість осіб з вищою освітою в м. Києві не викликає подиву: саме тут зосереджено найбільшу в Україні кількість вищих навчальних закладів (за даними Головного управління статистики міста Києва [24]): 50 з них мають I–II рівень акредитації та 68 — III–IV рівень акредитації. Відтак, саме значна кількість студентів з інших міст і зумовлює високий загальний показник рівня освіти та аналогічний показник стосовно кількості осіб з вищою освітою.

Поруч з позитивною тенденцією зростання кількості осіб з вищою освітою в нашій країні, на жаль, слід відзначити і те, що частина населення (хоча і досить невелика) є неписьменною: таких на 2001 р. налічувалось 235 639 осіб [25, 213]. Більшість із них мала вік 70 років і більше (151 217 осіб) та 60–69 років (31 472 особи) і належить до того покоління, яке застало часи боротьби з масовою неписьменністю, тим більше, що люди, які утворюють ці групи, як правило, мешкають у селі. Однак третя за чисельністю група має вік 10–19 років (14 961), і більшість тих, хто до неї належить, мешкає у місті (8168 осіб проти 6793 у сільській місцевості). Також слід відзначити, що кількість неписьменних у віці 15–24 років зросла з приблизно 11 000 у 1990 р. до 14 000 у період з 2000 по 2004 р. [26, 253], що є доволі серйозною проблемою. Цю ж невтішну тенденцію можемо спостерігати і в низці інших країн Центральної та Східної Європи. Особливо сильно вона проявилась у Молдові та Болгарії, де кількість неписьменних молодих людей за розглянутий період збільшилась майже втричі, а також у Румунії, де вона зросла майже вдвічі.

Втім, незважаючи на розглянуті проблеми, рівень освіти населення України є досить високим як для регіону Центральної та Східної Європи: показник охоплення відповідної вікової групи вищою освітою (*GER¹ for tertiary level of education*) є найвищим як у регіоні (69 % на 2005 р.), так і при порівнянні з низкою розвинутих країн. Так, у Японії він становить 55 %, у Великій Британії — 60 %, у Франції — 56 %, а в Іспанії — 67 %. Водночас такі країни, як Фінляндія (92 %), США (83 %), Швеція (82 %) та Норвегія (80 %), залишають Україну далеко позаду [27, 316, 320].

Також відзначимо і те, що індекс гендерної рівності на рівні вищої освіти (*GPI² for tertiary level of education*) в Україні становить 1,2, а отже, також дещо відстає від аналогічного показника в розвинених країнах Західної Європи та Північної Америки: так, у Великій Британії він досягає 1,39, у Франції — 1,29, у США — 1,40, а найвищі його показники — у Швеції — 1,55 та в Ісландії — 1,85 [28, 316, 320]. Інтерпретувати ці дані можна по-різному. З одного боку, доступність вищої освіти для жінок в Україні, очевидно, є меншою, ніж у вказаних країнах, що на тлі існування гендерної нерівності на ринку праці (наприклад, різниці в оплаті праці: заробітна плата жінок становить 0,60 від заробітної плати чоловіків, які виконують еквівалентну роботу [29, 150]), що призводить і до зменшення можливості висхідного руху по східцях службової ієрархії. Водночас різка різниця в рівні освіти чоловіків та жінок підтверджує, що, хоча останнім часом жінки отримують і більше можливостей для поліпшення свого становища на ринку праці через здобуття вищої освіти, а відтак, очевидно, і підвищення свого статусу на ринку праці, це вимагає від них набагато більших зусиль, ніж від чоловіків.

Загалом, говорячи про рівень освіти населення нашої країни, можемо зробити висновки про те, що все-таки, незважаючи на труднощі транзитивного процесу, він є достатньо високим та за низкою статистичних показників наближається до ситуації у розвинених країнах. В Україні досягнуто рівня загальнообов'язкової повної середньої освіти та здійснюються заходи із підвищення її якості (наприклад, проект «Рівний доступ до якісної освіти», метою якого є вдосконалення системи загальної середньої освіти, модернізація системи управління нею), не є гострим питанням, пов'язаним з гендерною рівністю в освітній сфері.

Певні зміни відбуваються і в системі вищої освіти: так, структура вищої освіти України

¹ GER (Gross enrolment ratio) — загальна кількість осіб на певному освітньому рівні, незалежно від їх віку, виражена як відсоток до загальної кількості осіб у віковій категорії, що відповідає даному рівню освіти.

² GPI (Gender parity index) — співвідношення значення певного показника у жінок до значення аналогічного показника у чоловіків. У даному випадку йдеться про співвідношення GER for tertiary level of education у чоловіків та жінок.

побудована за європейським типом, що має полегшувати процес інтеграції України до світового освітнього простору. Такі спроби здійснюються, зокрема, через приєднання до так званого Болонського процесу. Серед його основних завдань ми можемо виокремити такі [30, 132]:

- збільшення конкурентоспроможності європейської вищої освіти на світовому ринку надання освітніх послуг;
- посилення співпраці як у галузі наукової, так і освітньої діяльності на теренах Європи;
- підвищення якості європейської вищої освіти, перетворення її на впливовий ресурс у процесі працевлаштування на європейському та загальносвітовому ринку праці.

Реалізація цих завдань є актуальною і для української системи освіти.

Однак поки що можемо констатувати, що постановка таких амбітних завдань перед системою української освіти є добрим стратегічним орієнтиром, але для того щоб досягти певних успіхів у цій нелегкій справі, очевидно, слід зважено окреслити те коло проблем, які є першочерговими на шляху до досягнення мети. І є цілком очевидним, що визначених Національною доктриною розвитку освіти завдань у галузі вищої освіти, які, фактично, зводяться до таких напрямків, як: забезпечення прозорості конкурсного відбору майбутніх студентів та вдосконалення правової бази, пов'язаної з можливістю студентів здобувати вищу освіту за власний кошт, — у даній сфері недостатньо.

Основні проблеми української освіти на шляху до світового освітнього простору

Звертаючись до визначення довготермінової цілі розвитку освітньої системи нашої країни — «інтеграції вітчизняної освіти до європейського та світового освітніх просторів» (як це зазначає Національна доктрина розвитку освіти [31]), — необхідно окреслити ті перепони, які зустрічає українська освіта на рівні кожного зі своїх структурних елементів для її досягнення, та, відповідно, ті наслідки, які кожен із зазначених недоліків матиме як для системи освіти, так і для суспільства взагалі. Для цього звернемося принаймні до основних структурних компонентів системи освіти — дошкільної підготовки, середньої освіти та вищої освіти.

У даній статті поза увагою залишено такі структурні елементи системи освіти, як післядипломна освіта, самоосвіта та інші види підвищення професійної кваліфікації, оскільки, за даними моніторингу ІС НАНУ, у 2007 р. доволі значна частина респондентів — 43,8 % — не навчалася і не підвищувала кваліфікацію, оскільки

у неї не було такої потреби, ще у 14,3 % не було для цього умов, і, нарешті, лише 14,7 % планувало навчатися. З інших форм підвищення кваліфікації респонденти найчастіше вдавалися до самостійного вивчення літератури за фахом — 9,8 %, однак на основі наявних даних важко робити висновки про те, наскільки систематичним та глибоким був цей процес [32, 522].

Повертаючись до аналізу тих проблем, які зустрічає українська система освіти у процесі розвитку, звернемося спочатку до дошкільної освіти. Загальновідомо, що успішна адаптація до процесу шкільного навчання значною мірою зумовлена тим, наскільки добре дитина підготовлена до школи. Традиційно підготовка здійснюється у двох осередках — у сім'ї та у дошкільних закладах. Враховуючи той факт, що жінки є активними учасницями трудової діяльності, а отже, значну частину часу проводять на робочому місці, дошкільні навчальні заклади перебирають на себе клопоти, пов'язані з успішною соціалізацією підростаючого покоління. Тут мають формуватися комунікативні навички і ті знання й уміння, які дитині знадобляться у процесі навчання у початковій школі і від яких залежатиме її шкільна успішність, а в деяких випадках і можливість отримати середню освіту більш високої якості (наприклад, вступити до спеціалізованої школи тощо). За таких умов велике значення має охоплення контингенту дітей дошкільного віку позашкільними закладами. Яку ситуацію ми спостерігаємо в Україні? За даними Держкомстату [33], на 1991 р. в Україні налічувалося 24 500 дошкільних закладів, які охоплювали 57 % дітей дошкільного віку. У 2006 р. кількість навчальних закладів становила 15 100, при цьому 2200 з них не працювали, а відсоток дітей відповідного віку, які вони охоплювали, знизився до 54. Для порівняння: у Швеції в 2005 р. кількість дітей у дошкільних закладах (*GER for pre-primary education*) становила 88 % від кількості дітей дошкільного віку, в Іспанії — 98 %, в Нідерландах — 90 %, в Японії — 85 % [34, 278]. Відтак, можемо зазначити, що мережа дошкільних закладів, безперечно, має розширюватися для забезпечення адекватної підготовки дітей до школи, що є особливо актуальним для малозабезпечених сімей, де можливості якісної підготовки до навчання у школі є доволі обмеженими.

Аналізуючи ту ситуацію, яка склалась у середній освіті, передусім впадає в око її недостатнє фінансування та погано розвинена матеріальна база. Проте це не єдина перешкода на шляху до підвищення якості середньої освіти. Аналізуючи статистичні дані [35], також можемо помітити, що кількість загальноосвітніх навчальних закладів за період з 1990/1991 по 2007/2008 на-

вчальні роки незначно зменшилась: з 21 800 до 21 200. Водночас кількість учнів скоротилася доволі різко — з 7132 до 4857 за вказаний період. На тлі незначного зменшення кількості вчителів (з 537 000 до 531 000) це, очевидно, мало б позитивно позначитися на якості освіти. Однак, як засвідчують висновки експертів [36, 86-91], цього не відбулося. Хоча кількість учнів на одного вчителя в 1993 р. у 5—11 класах відображає співвідношення 11:1, а в початковій школі — 20:1 [37, 85], різкого покращення якості освіти не відбувається. Велика кількість учителів швидше призводить до «розпорошення» заробітної платні кожного з них, а відтак до акумулювання у сфері середньої освіти кадрів із недостатнім рівнем фахової підготовки. Результатом же таких процесів може стати низький рівень освіти цілих поколінь, що суттєво гальмує суспільний розвиток.

Також хотілось би звернути увагу ще на декілька проблем, які існують у межах нашої середньої освіти. Як відомо, в Україні обов'язковою визнана повна загальна середня освіта, яка до того ж є безкоштовною. Однак, як це відзначалося раніше, у нашій країні налічується певна кількість неписьменних молодих людей (у віці від 15 до 24 років), яка, хоча і повільно, але збільшується (з 11 000 у 1990 р. до 14 000 у період 2000—2004 рр.). З цією проблемою пов'язана ще одна: за даними ЮНЕСКО, в Україні налічується 317 000 дітей молодшого шкільного віку (6—9 років) поза закладами початкової середньої освіти [38, 285]¹. Неважко здогадатись, що ці діти фактично позбавлені можливості отримання навіть повноцінної середньої освіти, а відтак і шансів на нормальне працевлаштування у дорослому житті, становлячи потенційну загрозу залучення до криміногенних угруповань.

Система вищої освіти також стикається з низкою проблем. Хоча кількість молодих людей, охоплених вищою освітою, і зростає, поза увагою держави залишаються такі завдання, актуальні для розвинених країн, як подолання нерівності у доступі до вищої освіти, залучення до системи вищої освіти не лише молоді, а й людей середнього віку (приклад таких кроків — шведський закон 25/5). Для посилення виробничого потенціалу нашої економіки, який реалізується в тому числі й через якість підготовки кадрів, важливим є підвищення уваги до програм короткотермінової фахової підготовки (наприклад, поширення доступності програм підготовки до рівня молодшого спеціаліста та бакалавра), як це відбувається, приміром, у Норвегії та Швеції, де показник GER щодо рівня підготовки 5A (за ISCED) становить, відповідно, 97 % та 94 %,

в Україні цей показник — 78 % [39, 317, 321]. Можливо, доцільним вирішенням проблеми було б збільшення уваги до програм, пов'язаних із навчанням у професійно-технічних навчальних закладах, удосконалення яких сприяло б підвищенню загального освітнього рівня населення. Так, подібні фахові програми нині перебувають у полі зору європейської освітньої спільноти, об'єднаної Копенгагенським процесом, метою якого є створення єдиного європейського рівня професійної освіти.

Також слід зазначити, що в Україні розподіл студентів за напрямками підготовки є доволі нерівномірним: так, на кінець 2005 р. найбільша їх частина (42 %) зосереджується в межах напрямку «Соціальні науки, економіка та право». Другий за популярністю напрям підготовки — «Інженерні, обробні та будівельні галузі» — акумулює 22 % студентів. Відповідно, за такими напрямками підготовки, як «Освіта», «Охорона здоров'я та соціальне забезпечення», навчається 9 % та 5 % студентів [40, 324, 328]. У цілому ситуація подібна у більшості країн регіону Центральної та Східної Європи, хоча за напрямом «освіта», як правило, навчається більше людей — середній показник по регіону — 12 %. Цей же напрям залишається пріоритетним і для іноземних студентів: так, в Австралії за цим напрямом навчається 50,7 % іноземних студентів, у Великій Британії — 40,1 %, у Німеччині — 27 %, у Швеції — 32 % [41, 323]. У країнах Північної Америки та Західної Європи розподіл студентів за напрямками підготовки є дещо іншим: по-перше, кількість студентів більш рівномірно розподіляється між окремими напрямками підготовки, хоча «Соціальні науки, економіка та право» і там теж є доволі популярними, а по-друге, відсоток студентів у сфері підготовки фахівців для сільського господарства у середньому становить 1,6 %, у той час як середній показник студентів за даним напрямком підготовки у країнах Центральної та Східної Європи становить 3,3 %.

Ще одна проблема, пов'язана із функціонуванням системи вищої освіти та з її масифікацією, — це так звана креденційна інфляція. Розвиток суспільства зазвичай супроводжується і поширенням «покриття» населення освітою певного рівня. Відтак стають дефіцитними ті вміння і навички, що пов'язані з більш високим освітнім рівнем, який водночас і менш поширений. Це стає більш вигідним (наприклад, у вигляді оплати праці) для тих, хто входить на ринок праці саме з цим дефіцитним освітнім рівнем. У результаті дедалі більше людей прагнуть до отримання освіти більш високого рівня, і поступово попит на певні навички у працівників

¹ Показник Out-of-school children вираховується як кількість дітей у офіційно визначеному віці перебування у початковій школі, які не зареєстровані ні в початковій, ні в середній школі.

задовольняється збільшенням кількості працівників, які такі навички отримали [42, 37-42]. Зазвичай «надлишок» спеціалістів із високим рівнем освітньої кваліфікації з'являється в тому випадку, коли просування за різними освітніми програмами є досить легким, зокрема коли система освіти здатна задовольнити зростаючий попит на отримання освітніх кваліфікацій більш високого рівня. В іншому випадку буде спрацьовувати «ефект горлянки пляшки», коли кількість місць у системі підготовки спеціалістів з вищим освітньо-кваліфікаційним рівнем, що є незначною, не здатна вмістити більшу частину (для того щоб у цієї категорії осіб не зникало бажання прагнути до нового освітнього статусу внаслідок неможливості його досягнення) зі значної кількості осіб на нижчому освітньо-кваліфікаційному рівні.

Сам по собі процес креденційної інфляції є невід'ємною частиною суспільного розвитку, однак у випадку нашої країни, коли, як це здавалося вище, лише незначна частина населення вважає необхідною для виконання власної роботи наявність вищої освіти (за даними Омнібусу-2007 [43, 521], вважають необхідною для виконання їхньої роботи кваліфікацію бакалавра 7,4 % опитаних, а спеціаліста та магістра — 11,8 %), маємо справу радше з креденціалізмом: коли вимоги роботодавця до освітньої кваліфікації працівника не є зумовленими змістом виконуваної роботи. Відтак вища освіта набуває інструментального значення: здобувається лише задля отримання відповідного диплома.

Додатковий вплив на формування у молоді орієнтації на навчання лише задля диплома чинить і невідповідність змісту вищої освіти реаліям сучасного українського ринку праці. Тому важливим завданням української вищої освіти є не лише збільшення кількості студентів, а й підвищення уваги до змісту навчальних програм у ВНЗ, їх узгодження з останніми вимогами ринку праці — питання, пов'язані з якістю підготовки фахівців. Важливим елементом модернізації навчальних програм має стати і перетворення ВНЗ не лише в місця надання освіти, а і їх залучення до активної наукової діяльності відповідно до міжнародної практики, що дозволить скоротити лаг між результатами досліджень з «переднього краю науки» і тим знанням, яке молодь отримує під час навчання. А у разі активного до-

лучення студентської молоді до наукової діяльності стане можливим і набуття навичок самостійної творчої роботи, яка є доволі цінною для роботодавців.

Висновки

Отже, підсумовуючи, можемо відзначити таке. Україна є державою, яка за рівнем освіти наближається до рівня розвинених країн: рівень освіти населення достатньо високий, впроваджено загальнообов'язкову повну загальну середню освіту, не є гострими проблеми гендерної рівності в системі освіти. Проте значною мірою ці показники успадковані від радянської системи освіти. Сучасна система освіти має відповідати новим соціокультурним реаліям: зокрема загальносвітовим тенденціям до підвищення освітнього рівня населення, в тому числі через залучення не лише молоді, а й людей середнього віку до системи постсередньої освіти, адже не лише розвиток системи освіти, а і країни в цілому залежить від освітнього потенціалу населення.

Зрозуміло, тут неможливо обмежитися суто кількісними показниками, як, наприклад, механічним збільшенням кількості студентів вищих навчальних закладів. Не меншої уваги мають заслуговувати питання, які стосуються якості навчального процесу. Так, відчувається гостра потреба у модернізації навчальних програм та методів викладання як для середньої, так і для професійно-технічної та вищої освіти в напрямку стимулювання самостійної роботи студентів та формування у них творчого мислення. Потрібні заходи щодо підвищення доступності різних рівнів освіти для таких категорій населення, як вихідці з сільської місцевості та з малозабезпечених верств.

Але найголовнішим завданням на нинішньому етапі є розробка збалансованої державної політики в освітній галузі, яка б передбачала комплексний розвиток усієї системи освіти та корелювала б з окресленими напрямками економічного та політичного розвитку. За умов виважених дій у цьому напрямку, базованих на надійних емпіричних даних щодо стану освіти в Україні, є цілком можливим не розпоршити наявний потенціал в освітній галузі та успішно увійти до міжнародного освітнього простору.

1. Указ Президента України «Про національну доктрину розвитку освіти» від 17 квітня 2002 року. — www.mon.gov.ua
2. Образование в странах с переходной экономикой: задачи развития. Доклад Всемирного банка. — Вашингтон, 2000. — С. 125—126.
3. Іващенко О. Зайнятість і професійна освіта: до питання взаємовідповідності // Українське суспільство 1992—2006. Соціологічний моніторинг / За ред. д-ра екон. наук В. Воро-

ни, д-ра соц. наук М. Шульги. — К.: Ін-т соціології НАНУ 2006. — С. 47—55.

4. Іващенко О. Працюючи не за фахом: спроба соціологічного аналізу // Українське суспільство 1992—2007. Динаміка соціальних змін / За ред. д-ра екон. наук В. Вороны, д-ра соц. наук М. Шульги. — К.: Ін-т соціології НАНУ, 2007. — С. 180—184.
5. Оксамитна С. М. Міжгенераційна освітня мобільність у розрізі трьох вікових когорт населення сучасної України //

- Наукові записки НаУКМА. — Т. 58: Соціологічні науки. — С. 58—65.
6. Оксамитная С. Образование: новые тенденции воспроизводства традиционного неравенства // Новые социальные неравенства. — К.: Ин-т социологии НАНУ, 2006. — С. 116—147.
 7. Оксамитная С. Неравенство в образовании: Украина в европейском контексте // Украинское общество в европейском пространстве / Под ред. Е. Головахи, С. Макеева. — К.: Институт социологии НАНУ; Х.: Нац. ун-т им. В. Н. Каразина, 2007. — С. 156—173.
 8. Оксамитна С. Соціально-класові засади освітньої нерівності в Україні // Соціологія: Теорія, Методи, Маркетинг. — 2006. — № 3. — С. 116—136.
 9. Оксамитна С. М., Хмелько В. Є. Соціальне походження та освітня нерівність в Україні // Наукові записки НаУКМА. — Т. 70: Соціологічні науки. — С. 39—46.
 10. Закон України «Про освіту» від 4 червня 1991 року. — www.mon.gov.ua
 11. Turner R. H. Sponsored and Contest Mobility and the School System // American Sociological Review. — 1960. — V. 25. — P. 354—378.
 12. Українське суспільство 1992—2007. Динаміка соціальних змін / За ред. д-ра екон. наук В. Ворони, д-ра соц. наук М. Шульги. — К.: Ін-т соціології НАНУ, 2007. — С. 522.
 13. Іващенко О. Працюючі не за фахом: спроба соціологічного аналізу // Українське суспільство 1992—2007. Динаміка соціальних змін / За ред. д-ра екон. наук В. Ворони, д-ра соц. наук М. Шульги. — К.: Ін-т соціології НАНУ, 2007. — С. 183.
 14. Українське суспільство 1992—2007. Динаміка соціальних змін / За ред. д-ра екон. наук В. Ворони, д-ра соц. наук М. Шульги. — К.: Ін-т соціології НАНУ, 2007. — С. 521.
 15. Goux D., Maurin E. From Education to First Job: The French Case // From School to Work. A Comparative Study of Educational Qualification and Occupational Destination. — Oxford: Oxford University Press, 1998. — P. 108.
 16. Дані Державного комітету статистики України. — www.ukrstat.gov.ua
 17. Україна 2002. Моніторинг соціальних змін / За ред. д-ра екон. наук В. Ворони, д-ра соц. наук М. Шульги. — К.: Ін-т соціології НАН України, 2002. — С. 639.
 18. Українське суспільство 1992—2006. Соціологічний моніторинг / За ред. д-ра екон. наук В. Ворони, д-ра соц. наук М. Шульги. — К.: Ін-т соціології НАНУ, 2006. — С. 503.
 19. Оксамитна С. Соціально-класові засади освітньої нерівності в Україні // Соціологія: Теорія, Методи, Маркетинг. — 2006. — № 3. — С. 121.
 20. Рівень освіти населення України: За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. / Державний комітет статистики України / За ред. О. Г. Осауленко. — К., 2003. — С. 206.
 21. Там само. — С. 207—208.
 22. Українське суспільство 1992—2007. Динаміка соціальних змін / За ред. д-ра екон. наук В. Ворони, д-ра соц. наук М. Шульги. — К.: Ін-т соціології НАНУ, 2007. — С. 479.
 23. Рівень освіти населення України: За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. / Державний комітет статистики України / За ред. О. Г. Осауленко. — К., 2003. — С. 206.
 24. Дані Головного управління статистики міста Києва. — www.gorstat.kiev.ua
 25. Рівень освіти населення України: За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р. / Державний комітет статистики України / За ред. О. Г. Осауленко. — К., 2003. — С. 213.
 26. Education for All by 2015. Will we make it? EFA Global Monitoring Report 2008 / UNESCO. — Oxford University Press. — 2007. — P. 253.
 27. Education for All by 2015. Will we make it? EFA Global Monitoring Report 2008 / UNESCO, Oxford University Press, 2007. — P. 316, 320.
 28. Ibid.
 29. The Global Gender Gap Report 2007. — World Economic Forum. — 2007. — P. 150.
 30. Корсак К. В. Освіта, суспільство, людина в ХХІ ст. — Ніжин: Вид-во НДПУ ім. Гоголя, 2004. — С. 132.
 31. Указ Президента України «Про національну доктрину розвитку освіти» від 17 квітня 2002 року. — www.mon.gov.ua
 32. Українське суспільство 1992—2007. Динаміка соціальних змін / За ред. д-ра екон. наук В. Ворони, д-ра соц. наук М. Шульги. — К.: Ін-т соціології НАНУ, 2007. — С. 522.
 33. Дані Державного комітету статистики України. — www.ukrstat.gov.ua
 34. Education for All by 2015. Will we make it? EFA Global Monitoring Report 2008 / UNESCO. — Oxford University Press, 2007. — P. 278.
 35. Дані Державного комітету статистики України. — www.ukrstat.gov.ua
 36. Образование в странах с переходной экономикой: задачи развития. Доклад Всемирного банка. — Вашингтон, 2000. — С. 86—91.
 37. Там само. — С. 85.
 38. Education for All by 2015. Will we make it? EFA Global Monitoring Report 2008 / UNESCO. — Oxford University Press, 2007. — P. 285.
 39. Ibid. — P. 317, 321.
 40. Ibid. — P. 324, 328.
 41. Education at a Glance 2007. OECD Indicators. — OECD, 2007. — P. 323.
 42. Обучение на протяжении жизни в условиях новой экономики (Серия «Актуальные вопросы развития образования»). — М.: Алекс, 2006. — С. 37—42.
 43. Українське суспільство 1992—2007. Динаміка соціальних змін / За ред. д-ра екон. наук В. Ворони, д-ра соц. наук М. Шульги. — К.: Ін-т соціології НАНУ, 2007. — С. 521.

L. Malysh

UKRAINIAN EDUCATION ON THE THRESHOLD OF THE THIRD MILLENIUM: GENERAL STATE, PROBLEMS AND PROSPECTS

The article contains general characteristics of educational system of Ukraine: description of its basic structural elements, definition of the main educational and qualification levels that can be achieved within its framework and draft of the typical educational trajectories connected with their getting. Considerable attention is paid also to quantitative characteristics of educational system of Ukraine (determination of number of persons who study in various types of educational establishments, level of education of the Ukrainians in general and in separate regions, evaluation of state of affairs in educational field by the Ukrainians, indices of gender equality in educational field, number of illiterate persons etc) that are compared with analogous indices for other countries. On the ground of the received data conclusions concerning actual state of affairs in educational field and prospects of its further development are determined in the article.